

ХАРАКТЕРИСТИКА СПОЖИВАННЯ ПРОДОВОЛЬСТВА В УКРАЇНІ ТА ОСНОВНІ ФАКТОРИ ВПЛИВУ НА ЙОГО РІВЕНЬ

Головною метою статті є дослідження взаємозв'язку доходів населення зі споживанням основних продовольчих продуктів в Україні. В статті висвітлено рівні споживання продовольства населенням країни в розрізі основних продуктів харчування та в розрізі домогосподарств. З'ясовано, що рівні споживання продовольчих продуктів в домогосподарствах у міських поселеннях вищі порівняно із домогосподарствами сільських поселень. Досліджено диференціацію життєвого рівня населення країни. Доведено, що рівень споживання продовольчих продуктів населенням з вищими доходами суттєво вищий ніж у населення з найнижчими доходами. Досліджено споживання продуктів харчування у домогосподарствах за рівнем середньодушових загальних доходів за рік. Розраховано структуру витрат домогосподарств в Україні.

Ключові слова: продовольство, споживання, домогосподарства, грошові витрати, доходи.

S. A. SEHEDA

Vinnytsya Trade-Economic Institute of KNTEU

CHARACTERISTICS OF FOOD CONSUMPTION IN UKRAINE AND KEY FACTORS AFFECTING ITS LEVEL

The main purpose of the article is to study the relationship incomes to consumption of basic food products in Ukraine. In the article the level of food consumption in the context of the country's population of basic foodstuffs and in terms of households. It was found that the level of consumption of food products in households living in urban areas, higher compared to households in rural settlements. Investigated the differentiation of living standards of the population. Proved that the consumption of food products with higher population incomes significantly higher than the population with the lowest incomes. Studied food consumption in households by the level of average total income for the year. Calculated cost structure of households in Ukraine

Keywords: food, consumer goods, household, cash expenditures, income.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. В сучасних умовах однією з головних проблем України є забезпечення харчовими продуктами населення за рахунок власного виробництва, їх фізичної та економічної доступності для всіх верст населення у відповідності до раціональних норм споживання. Її вирішення залежить від складної взаємодії багатьох внутрішніх і зовнішніх чинників, що впливають на функціонування аграрно-продовольчого ринку країни – диспропорції у виробництві сільськогосподарської продукції, низька її рентабельність, висока концентрація виробництва аграрної продукції в господарствах населення, низький рівень розвитку ринкової інфраструктури аграрно-продовольчого ринку, невідповідність рівнів виробництва та споживання продуктів харчування в розрізі регіонів України, значна частка імпорту сільськогосподарської та харчової продукції, зміна кліматичних умов в країні та світі, тощо.

Вивчення даного питання потребує порівняння норм споживання з визначеними раціональними нормами, а також з фактичним споживанням в зарубіжних країнах, що дозволить зробити висновки щодо його збалансованості та достатності. Відповідно динаміка споживання основних продуктів харчування характеризує продовольчу безпеку країни та визначає рівень розвитку аграрно-продовольчого ринку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання продовольчого забезпечення та безпеки розглядалися в наукових роботах таких українських вчених, як В.І. Бойко [2], О. Бородіна, В.І. Власов [3], Я.А. Жаліло, О.М. Загурський [6], В.С. Крупін [7], М.М. Кулаєць [8], Т. Лозинська, О.О. Митченко [9], С.А. Сегеда [11–13], М.Й. Хорунжий [16] та ін. Крім того, окремі питання розвитку аграрно-продовольчого ринку знайшли своє відображення в працях казахських науковців А. Гіззатової [17] та Г. Жунусової [5]. Більшість публікацій висвітлюють проблему продовольчої безпеки або оцінку споживання основних продовольчих продуктів в Україні. Проте майже не висвітлено питання зв'язку доходів населення з об'ємами споживання продовольчих продуктів в Україні.

Постановка завдання. Метою статті є поглиблений аналіз рівня споживання основних продовольчих продуктів у взаємозв'язку з доходами населення в країні.

Виклад основного матеріалу дослідження. З переходом до ринкових умов господарювання в Україні значно змінився рівень і структура споживання населенням основних продовольчих продуктів. Аналіз споживання основних продовольчих продуктів на одну особу за рік свідчить про те, що аграрно-продовольчий ринок України функціонує в умовах низького попиту переважної більшості населення майже на всі продовольчі продукти (табл. 1).

Розрахунки показують, що споживання населенням м'ясо- і молокопродуктів, а також фруктів і ягід менше норми прожиткового мінімуму, але не досягає медичних норм. У 2013 році споживання плодів, фруктів і ягід в порівнянні з 2010 роком збільшилася на 13,5%. Проте вказане зростання все ще не забезпечує медичну норму споживання. Крім того, аналіз таблиці 1 засвідчив, що в сільських

домогосподарствах споживання м'ясних і молочних продуктів, а також яєць, плодів, фруктів і риби перебуває на нижчому рівні ніж в міських поселеннях. Головною причиною цього є значно невисокий рівень доходів сільського населення.

Таблиця 1

Споживання основних харчових продуктів на одну особу в домогосподарствах України, кг

Види продуктів	2000 р.			2010 р.			2013 р.		
	Усі домогосподарства	у т.ч., які проживають		Усі домогосподарства	у т.ч., які проживають		Усі домогосподарства	у т.ч., які проживають	
		у міських поселеннях	у сільських поселеннях		у міських поселеннях	у сільських поселеннях		у міських поселеннях	у сільських поселеннях
М'ясо і м'ясопродукти	39,6	39,6	38,4	61,2	66,0	50,4	61,2	67,2	51,6
Молоко і молокопродукти	205,2	184,8	246,0	229,2	226,8	235,2	242,4	246,0	235,2
Яйця, штук	216	240	192	240	252	216	240	252	228
Хліб і хлібопродукти	128,4	126,0	134,4	111,6	102,0	132,0	108,0	99,6	126,0
Картопля	124,8	108,0	134,4	91,2	81,6	117,6	84,0	72,0	108,0
Овочі й баштанні	114,0	116,4	111,6	114,0	112,8	117,6	112,8	111,6	116,4
Фрукти, ягоди, горіхи, виноград	30,0	32,4	22,8	44,4	52,8	27,6	50,4	57,6	33,6
Риба і рибні продукти	15,6	16,8	13,2	21,6	21,6	20,4	21,6	21,6	20,4
Цукор	42,0	42,0	42,0	36,0	34,8	39,6	36,0	33,6	39,6
Олія та інші рослинні жири	21,6	22,8	19,2	21,6	21,6	21,6	20,4	20,4	21,6

Дослідження показують (табл. 2), що в Україні значне скорочення споживання пов'язане зі змінами та розподілом доходів між різними верствами населення.

Таблиця 2

Диференціація життєвого рівня населення України

Роки	Квінтільний коефіцієнт диференціації доходів населення, разів		Співвідношення доходів 20% найбільш та 20% найменш забезпеченого населення, разів		Частка населення із середньодушовими еквівалентними доходами	
	грошових	загальних	грошових	загальних	грошових	загальних
2000	2,8	2,3	6,0	4,4	87,9	80,2
2005	2,6	2,4	5,5	4,6	64,0	55,3
2010	2,1	1,9	4,0	3,5	15,6	8,8
2011	2,1	1,9	3,8	3,4	13,7	7,8
2012	2,0	1,9	3,6	3,3	14,1	9,1
2013	2,0	1,9	3,5	3,3	13,4	8,4

Якщо до початку реформ воно було відносно рівномірним, то з початку 1995 року посилилася диференціація населення за доходами. Дані таблиці показують, що співвідношення доходів 20% найбільш та 20 % найменш забезпеченого населення в динаміці поступово зменшується (1,7 разу). Проте дані таблиці також свідчать, що частка населення із середньодушовими еквівалентними доходами зменшилась з 87,9 % в 2000 році до 13,4 % в 2013 році. Це свідчить про суттєве збільшення частки населення із доходами, що перебувають нижче середнього рівня.

Детальний аналіз диференціації обсягів продовольчого споживання різними групами в залежності від розміру сукупних доходів (табл. 3) показав, що присутня істотна різниця в рівнях споживання продовольчих продуктів різними групами населення.

Так в останньому (вищому) квінтилі спостерігається збільшення споживання порівняно з першим квінтилем дорогих і якісних, з точки зору необхідності для нормального розвитку людини, продуктів харчування: м'яса – на 3,1 кг, молока і молокопродуктів – на 10,2 кг, риби і рибопродуктів – на 0,8 кг, яєць – на 5 шт., овочів і баштанних – на 3,5 кг, плодів, ягід та винограду – на 3,3 кг. В той же час збільшення споживання дешевих продуктів харчування було не суттєвим: цукру та цукровмісних виробів – на 0,7 кг, картоплі – на 0,4 кг, хліба та хлібопродуктів – на 0,6 кг, олії рослинної – на 0,3 кг. Зазначені показники засвідчують чітку тенденцію до підвищення споживання продуктів харчування до раціональних норм населенням при збільшенні його доходів. Даний висновок підтверджують обсяги споживання продуктів харчування у домогосподарствах, що поділені за квінтільними групами і за середньодушовим доходом в 2013 році (табл. 4).

Дані таблиці чітко показують збільшення споживання основних продовольчих продуктів по квінтільних групах (5 груп). Особливе це простежується у споживання м'яса і м'ясопродуктів, молочних

продуктів, плодів і фруктів, риби і рибних продуктів. В той же час різниця в споживанні дешевих продуктів харчування (картоплі, хліба і хлібобулочних виробів, олії) є мінімальною.

Таблиця 3

Диференціація обсягів продовольчого споживання, в середньому на місяць на одну особу в Україні за 2013 рік, кг

Види продукції	Споживання за квінтільними (20%) групами в залежності від розміру сукупних доходів		Співвідношення вищого і нижчого квінтилів
	перший квінтіль (нижчий)	останній квінтіль (вищий)	
М'ясо і м'ясопродукти	3,8	6,9	1,82
Молоко і молокопродукти	15,2	25,4	1,67
Яйця (шт.)	18	23	1,28
Риба і рибопродукти	1,4	2,2	1,57
Цукор та цукровмісні вироби	2,6	3,3	1,27
Олія рослинна всіх видів	1,6	1,9	1,19
Картопля	6,6	7,0	1,06
Овочі та баштанні	7,6	11,1	1,46
Плоди, ягоди та виноград	2,8	6,1	2,18
Хліб і хлібопродукти (у перерахунку на борошно)	8,5	9,1	1,07

Таблиця 4

Споживання продуктів харчування у домогосподарствах за квінтільними (20%) групами за рівнем середньодушових еквівалентних загальних доходів за 2013 рік, кг (в середньому за місяць у на 1 особу)

Види продукції	Усі домогосподарства	в т.ч. за квінтільними (20-відсотковими) групами					Із середньодушовими еквівалентними загальними доходами у місяць, нижчими п.м.
		1-а	2-а	3-я	4-а	5-а	
М'ясо і м'ясопродукти	5,1	3,8	4,5	5,1	5,7	6,9	3,3
Молоко і молокопродукти	20,2	15,2	19,0	20,3	22,1	25,4	13,2
Яйця, шт.	20	18	19	20	21	23	17
Риба і рибопродукти	1,8	1,4	1,6	1,8	1,9	2,2	1,2
Цукор	3,0	2,6	2,9	3,2	3,1	3,3	2,4
Олія та інші рослинні жири	1,7	1,6	1,7	1,8	1,8	1,9	1,4
Картопля	7,0	6,6	7,1	7,3	7,0	7,0	6,5
Овочі та баштанні	9,4	7,6	8,9	9,6	10,2	11,1	6,8
Фрукти, ягоди, горіхи, виноград	4,2	2,8	3,5	4,0	4,6	6,1	2,3
Хліб і хлібні продукти	9,0	8,5	9,1	9,3	9,2	9,1	8,0

Одним з важливих показників, що відображають рівень життя населення, є частка витрат на харчування в структурі споживчих витрат (табл. 5).

Таблиця 5

Структура грошових витрат домогосподарств в Україні (в середньому за місяць у розрахунку на одне домогосподарство)

Статті витрат	2000 р.			2010 р.			2013 р.		
	Усі домогосподарства	у т.ч., які проживають		Усі домогосподарства	у т.ч., які проживають		Усі домогосподарства	у т.ч., які проживають	
		у міських поселеннях	у сільській місцевості		у міських поселеннях	у сільській місцевості		у міських поселеннях	у сільській місцевості
Усього грошових витрат, грн.	417,7	457,6	329,6	2773,1	3002,6	2259,0	3499,8	3774,4	2877,8
Споживчі грошові витрати, %	91,9	94,6	83,5	89,2	92,0	81,0	89,4	91,8	82,4
в т.ч.									
- продовольчі товари	62,7	64,5	57,2	53,5	55,2	48,2	52,6	54,4	47,2
- непродовольчі товари	29,2	30,1	26,3	35,7	36,8	32,8	36,8	37,4	35,2
Грошова допомога, %	1,8	1,5	2,6	3,6	3,0	5,1	3,5	3,0	4,9
Інші витрати, %	6,3	3,9	13,9	7,2	5,0	13,9	7,1	5,2	12,7

Аналіз таблиці свідчить, що частка продовольчих товарів в структурі витрат домогосподарств України протягом 2010–2012 рр. дещо знизилась. Проте ця частка залишається доволі високою – 52,6 % в 2013 році. Питома вага непродовольчих товарів підвищилась до 36,8% в звітному році. Решта витрат (біля 10 %) припадає на інші витрати – допомога близьким і родичам, розміщення коштів на депозитних рахунках тощо. Причому в домогосподарствах сільської місцевості вказана частка є досить суттєвою – 12,7 % порівняно з домогосподарствами міського поселення (5,2 %).

Таким чином, зростання рівня життя населення змінює середнє споживання на одну особу населення харчових продуктів. З досить високим ступенем імовірності можна стверджувати, що при цьому в розрахунку на одного жителя країни збільшуватиметься споживання м'ясних і молочних продуктів, риби, фруктів і ягід, а картоплі, навпаки, знижуватиметься.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Викладений матеріал дозволяє зробити наступні висновки:

1. Незважаючи на ринкові перетворення та наявність сприятливих ґрунтово-кліматичних умов в Україні присутня проблема споживання основних продовольчих продуктів населенням. В структурі споживання раціональну межу перевищують лише дешеві продукти. В той же час обсяги споживання дорогих продуктів харчування й досі ледь перевищують необхідні медичні норми.

2. Головною причиною низького споживання основних продуктів продовольства населенням України є рівень грошових доходів. Їх зростання в квінтільних групах перебуває в тісному зв'язку зі збільшенням споживання якісних продуктів харчування (м'ясо, молокопродукти, риба, плоди і фрукти).

3. Держава поки що не в змозі гарантувати фізичну та економічну доступність продовольства для переважної більшості населення в країні в тих обсягах, що рекомендований МОЗ України. Рівень витрат на продовольчі товари й досі перевищує 50 % всіх витрат.

Література

1. Баланси та споживання основних продуктів харчування населенням України за 2012 рік [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. – 2013 – С. 36–40. – Режим доступу : http://uga-port.org.ua/sites/default/files/zb_spog_2012.pdf.
2. Власов В.І. Оцінка споживання основних харчових продуктів в Україні / В.І. Власов, Г.В. Ткач, Б.В. Духницький // Економіка АПК. – 2008. – № 10. – С. 3–7.
3. Жунусова Г. Продовольственнаябезопасность Казахстана: методы оценки, пути решения / Г. Жунусова // Актуальні проблеми економіки. – 2013. – № 1 (139). – С. 281–291.
4. Загурський О.М. Характеристика продовольчої безпеки України та основні фактори впливу на її рівень / О.М. Загурський // Стратегія розвитку України. – 2014. – № 1. – С. 65–71.
5. Крупін В.С. Аспекти формування продовольчої безпеки України / В.С. Крупін, Я.Я. Пушак // Економічні інновації. – 2012. – № 47. – С. 70–80.
6. Митченко О.О. Оцінка рівня споживання і витрат населення на продукти харчування в Україні та світі / О.О. Митченко, О.Е. Нігаєва // Продуктивність агропромислового виробництва: економічні науки. – 2013. – Вип. 23. – С. 108–112. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Pav_2013_23_19.pdf
7. Основні сільськогосподарські характеристики домогосподарств у сільській місцевості в 2014 році : статистичний бюлетень. – К., 2014.
8. Сегеда С.А. Оцінка споживання основних продовольчих продуктів в Україні / С.А. Сегеда // Збірник наукових праць Вінницького національного аграрного університету. Серія: Економічні науки / редколегія : Калетнік Г.М. (головний редактор) та інші. – Вінниця, 2012. – Випуск 3 (69), Том 1. – С. 195–199.
9. Сегеда С.А. Особливості розвитку аграрно-продовольчого ринку України / С.А. Сегеда // Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки) / за ред. М.Ф. Кропивка. – Мелітополь : Вид-во Мелітопольська типографія “Люкс”, 2013. – № 1 (21), том 2. – С. 309–317.
10. Сегеда С.А. Сільське господарство як основа функціонування аграрно-продовольчого ринку України / С.А. Сегеда // Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. – Полтава : ПДАА, 2013. – Вип. 1 (6). – Т. 1. – С. 227–234.
11. Сільське господарство України за 2013 рік : статистичний збірник [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. – 2013 – 402 с. – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2013/sb/09_13/zb_sg_12.zip
12. Gizzatova A., Tarshylova L., Kazambayeva A. Reserch on production and consumption of food in the regions of the Republic of Kazakhstan. Actual problems of economics. 2014. № 4(154). P. 294–301.

References

1. Balansy ta spozhyvannya osnovnykh produktiv kharchuvannya naselennyam Ukrainyza 2012 rik. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, 2013. S. 36-40. URL: http://uga-port.org.ua/sites/default/files/zb_spog_2012.pdf.
2. Otsinka spozhyvannya osnovnykh kharchovykh produktiv v Ukraini / V.I. Vlasov, H.V. Tkach, B.V. Dukhnyts'kyi // Ekonomika APK. 2008. № 10. S.3-7.

3. Zhunusova H. Prodovol'stvennaya bezopasnost' Kazakhstana: metodyotsenky, putyreshenyua. Aktual'ni problemy ekonomiky. 2013. № 1 (139). S. 281-291.
4. Zahurs'kyi O.M. Kharakterystyka prodovol'choyi bezpeky Ukrainy ta osnovni faktory vplyvu na yiyi riven. Stratehiya rozvytku Ukrainy. 2014. № 1. S. 65-71.
5. Aspekty formuvannya prodovol'choyi bezpeky Ukrainy / V.Ye.Krupin, Ya.Ya.Pushak. // Ekonomichni innovatsiyi. 2012. № 47. S. 70-80.
6. Otsinka rivnyz spozhyvannya i vytrat naseleण्या na produkty kharchuvannya v Ukraini ta sviti. O.O. Mytchenok, O.E. Nihayeva. Produktyvnist' ahropromyslovoho vyrobnytstva: ekonomichni nauky. 2013. Vyp. 23. S. 108-112. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Pav_2013_23_19.pdf
7. Osnovni sil's'kohospodars'ki kharakterystyky domohospodarstv u sil's'kiy mistsevosti v 2014 rotsi: statystychnyy byuletен'. K., 2014.
8. Sehed S.A. Otsinka spozhyvannya osnovnykh prodovol'chykh produktiv v Ukraini. Zbirnyk naukovykh prats' Vinnyts'koho natsional'noho ahrarnoho universytetu. Seriya: Ekonomichni nauky. Redkolehiya: Kaletnik H.M. (holovnyyredaktor) ta inshi. Vinnytsya, 2012. Vypusk 3 (69), Tom 1. S. 195-199.
9. Sehed S.A. Osoblyvosti rozvytku ahrarno-prodovol'choho rynku Ukrainy. Zbirnyk naukovykh prats' Tavriys'koho derzhavnogo ahrotekhnolohichnoho universytetu (ekonomichni nauky). Za red. M.F. Kropyvka. Melitopol': Vyd-vo Melitopol's'ka tipohrafiya "Lyuks", 2013. № 1 (21), tom 2. S. 309-317.
10. Sehed S.A. Sil's'ke hospodarstvo yak osnova funktsionuvannya ahrarno-prodovol'choho rynku Ukrainy. Naukovi pratsi Poltavskoyi derzhavnoyi ahrarnoyi akademiyi. Vyp.1 (6). T. 1. Poltava: PDAA. 2013. S. 227-234.
11. Statystychnyy zbirnyk «Sil's'ke hospodarstvo Ukrainyza 2013 rik». Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, 2013. 402 s. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2013/sb/09_13/zb_sg_12.zip
12. Reserch on production and consumption of food in the regions of the Republic of Kazakhstan. A. Gizatova, L. Tarshylova, A. Kazambayeva. Actual problems of economics. 2014. № 4(154). P. 294-301.

Надійшла 15.04.2015; рецензент: д. е. н. Бондаренко В. М.

УДК 330.32:316.253

О. М. ТИТАРЕНКО

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

ФОРМИ ІСНУВАННЯ СОЦІАЛЬНОГО КАПІТАЛУ: ДОСЛІДЖЕННЯ НАУКОВЦІВ

В статті розглянуто досвід науковців щодо дослідження форм існування соціального капіталу, так як одним з факторів подолання економічної кризи в Україні є відтворення і нарощування соціального капіталу суспільства.

Ключові слова: соціальний капітал, форми існування соціального капіталу, соціальні норми, довіра, мережа зв'язків, соціальне партнерство.

О. М. ТИТАРЕНКО

Kamianetz-Podilsky Ohienko National University

FORMS EXISTENCE OF SOCIAL CAPITAL: RESEARCH SCIENTISTS

The paper reviews the experience of scientists to research the existence of forms of social capital as a factor in the economic crisis in Ukraine is playing and building social capital society. An important factor in the use of social capital is a form of its use or form of its functioning. One approach to establishing forms of social capital there. Potential social capital embodied in networks of social relations, represented the totality of information services for organizing the exchange interaction in the process of economic agents. The main value of social capital is mutual trust in society. Social capital is a long-term resource for preservation and reproduction of which the necessary investments in its development. At this stage, numerous studies domestic and foreign experts focused on specified forms of social capital. It is necessary to unify all submitted forms in a single system.

Keywords: social capital, social capital forms of existence, social norms, trust, networks, social partnership.

Вступ. Актуальність теми дослідження обумовлюється тим, що одним з факторів подолання економічної кризи в Україні є відтворення і нарощування соціального капіталу суспільства. Соціальний капітал є чинником вирішення важливих соціальних завдань, пов'язаних з економічним зростанням, підвищенням рівня життя населення, справедливим розподілом національного доходу, розширенням свободи вибору для людей, зростанням рівня економічної культури і споживання, підвищенням конкурентоспроможності як окремого підприємства, так і країни в цілому. Соціальний капітал це особливий капітал, який може принести економічні вигоди суб'єктам національної економіки. Соціальний капітал має сильний вплив на політичний, економічний і соціальний розвиток. Ідею соціального капіталу започаткували та розвинули такі дослідники: П'єр Бурдьє, Джеймс Коулман, Роберт Патнем, Френсіс Фукуяма та інші.

Основний розділ. Численні дослідження вітчизняних і зарубіжних фахівців на сучасному етапі спрямовані на уточнені форм соціального капіталу. Головною цінністю соціального капіталу є взаємна довіра в суспільстві, що забезпечує зміцнення й розширення соціальних зв'язків і робить можливим соціально-економічний розвиток суспільства. Потенціал соціального капіталу втілюється в мережах соціальних зв'язків, представлений сукупністю інформаційних послуг для організаційного обміну в процесі економічної взаємодії агентів